УДК 37:001

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-2\(4\)-345-354](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-2(4)-345-354)

Мірошніченко Валентина Іванівна доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, тел.: (067) 702-81-71, <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ВІЙСЬКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття присвячена визначенню особливостей сучасної методології військово-педагогічних досліджень у вищому військовому навчальному закладі.

Автор звертає увагу на актуальність розвитку сучасної методології військово-педагогічних наукових досліджень для удосконалення освітнього процесу вищого військового навчального закладу та військової освіти загалом.

Автор висловлює думку, що військова освіта виконує послідовні завдання, які складаються із завдань окремих навчальних дисциплін. Тому методологія військово-педагогічних наукових досліджень, з одного боку, складається із методів, що відтворюють шляхи вивчення й опанування складними педагогічними процесами у військовому середовищі. Методологія тлумачиться як складова педагогічної науки.

Увагу автора привертає мета вивчення окремих навчальних дисциплін. Метою навчальної дисципліни «Інформаційні технології в наукових дослідженнях» є формування системи знань з теорії і практики застосування інформаційних технологій в наукових дослідженнях. Метою вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми військової педагогіки» є опанування педагогічним інструментарієм роботи з персоналом, вивчення загальних положень, теоретичних і методичних основ військової педагогіки. Метою курсу «Психологічне забезпечення освітнього процесу» є надання здобувачам освіти цілісної системи психолого-педагогічних знань, умінь і навичок з методології і методів професійної орієнтації, професійного психологічного відбору та формування в них базових знань, умінь і навичок здійснення психологічного забезпечення. Метою вивчення навчальної дисципліни «Основи наукової комунікації» є формування у здобувачів освіти професійних компетентностей, які у подальшому забезпечать належну комунікацію у різних форматах та комунікаційних середовищах, у яких вони можуть презентувати результати наукових досліджень. Метою вивчення навчальної дисципліни «Організація наукової діяльності в галузі» є надання

здобувачам освіти системи знань з проблематики планування, організації, виконання та реалізації наукових досліджень у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах.

Організовуючи дослідження, необхідно оптимально поєднувати з одного боку результати навчання за окремими освітніми компонентами, з іншого – комплекс методів з метою отримання різнобічних відомостей про певне педагогічне явище чи процес.

Методологія військово-педагогічних наукових досліджень передбачає проходження певних етапів.

Ключові слова: методологія, військово-педагогічні наукові дослідження, здобувачі вищої освіти, методи дослідження, навчальні дисципліни.

Miroshnichenko Valentina Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Psychology, Pedagogy and Social and Economic Disciplines Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Shevchenko St., 46, Khmelnytskyi, tel.: (067) 702-81-71, <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

PECULIARITIES OF MODERN METHODOLOGY OF MILITARY AND PEDAGOGICAL SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract. The article is devoted to the definition of the peculiarities of the modern methodology of military pedagogical research in a higher military educational institution.

The author draws attention to the relevance of the development of modern methodology of military pedagogical research to improve the educational process of higher military education and military education in general.

The author believes that military education performs consistent tasks, which consist of tasks of individual disciplines. Therefore, the methodology of military pedagogical research, on the one hand, consists of methods that reproduce the ways of studying and mastering complex pedagogical processes in the military environment. Methodology is interpreted as a component of pedagogical science.

The author's attention is drawn to the purpose of studying certain disciplines. The purpose of the discipline "Information Technology in Research" is to form a system of knowledge on the theory and practice of information technology in research. The purpose of studying the discipline "Actual problems of military pedagogy" is to master the pedagogical tools of working with personnel, the study of general provisions, theoretical and methodological foundations of military pedagogy.

The aim of the course "Psychological support of the educational process" is to provide students with a holistic system of psychological and pedagogical knowledge, skills and abilities in methodology and methods of vocational guidance, professional psychological selection and formation of basic knowledge, skills and abilities of

psychological support. The purpose of studying the discipline "Fundamentals of Scientific Communication" is to form in students professional competencies that will further ensure proper communication in various formats and communication environments in which they can present the results of scientific research. The purpose of studying the discipline "Organization of scientific activity in the field" is to provide students with a system of knowledge on the planning, organization, implementation and implementation of research in higher education and research institutions.

When organizing research, it is necessary to optimally combine on the one hand the learning outcomes of individual educational components, on the other - a set of methods to obtain comprehensive information about a particular pedagogical phenomenon or process.

The methodology of military-pedagogical research involves certain stages.

Keywords: methodology, military-pedagogical scientific research, applicants for higher education, research methods, academic disciplines.

Постановка проблеми. Однією із особливостей освітніх компонентів, які містять освітні та освітньо-професійні та освітньо-наукові програми, є багатопрофільність та поділ їх на окремі блоки. Науково-педагогічні працівники працюють зі здобувачами вищої освіти різних спеціальностей та форм навчання, допомагаючи їм у набутті знань, умінь та навичок, професійних компетентностей під час вивчення у тому числі гуманітарних дисциплін, а саме: філологічних дисциплін (англійська мова, німецька мова, французька мова, українська мова, тощо); дисциплін, що формують філософсько-наукові основи світогляду (філософія, соціологія, культурологія, релігієзнавство, етика та естетика, методика наукових досліджень); психологічних дисциплін (загальна психологія, морально-психологічне забезпечення, конфліктологія, психологія діяльності в екстремальних умовах тощо); етносуспільних процесів, довкілля (історія, соціологія, політологія, екологія); правових дисциплін (історико-теоретичні та галузеві); дисциплін фізичної підготовки (теорія та методика фізичної підготовки) тощо. Зміст цих дисциплін має вплив на тематику військово-педагогічних наукових досліджень.

Відомо, що об'єктом дослідження гуманітарних дисциплін є людина в сфері різних видів її діяльності. У цьому розумінні «гуманітарні дисципліни виконують такі завдання: вивчають те, що вже існує (історія, політологія, соціологія, мови, українська та зарубіжна культура); передбачають те, що може відбутися (філософія, юридичні дисципліни, логіка); визначають те, що повинно відбутися (етика, деонтологія), для того, щоб зменшити розрив між існуючим і очікуваним станом справ» [1, с. 6].

Згідно з Положенням про вищі військові навчальні заклади «завданням військових університетів, академій, інститутів є провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в інтересах Збройних Сил та

інших складових сектору безпеки і оборони України шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, використання отриманих результатів в освітньому процесі» [2]. Відтак, для удосконалення освітнього процесу вищого військового навчального закладу та військової освіти загалом актуальним є розвиток сучасної методології військово-педагогічних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток методології військово-педагогічних досліджень є в полі зору багатьох сучасних вітчизняних вчених. Обґрунтування розвитку методології досліджень проблем військового виховання здійснюється у низці робіт А. Галімова, І. Грязнова, В. Райка, О. Ставицького, навчання та професійної світи – І. Блощинського, О. Діденка, Д. Іщенко, К. Тушко. Окремі аспекти проблематики розглядають у своїх працях А. Балендер, В. Дияк, В. Райко, С. Шумовецька. Вони переконані, що методологія військово-педагогічного дослідження є сукупністю реалізації окремих методик та визначає результативність дослідницької діяльності військового педагога. Наукові положення, висновки та рекомендації, надані у цих дослідженнях, мають велику цінність для вирішення завдань щодо визначення особливостей сучасної методології військово-педагогічних наукових досліджень.

Метою статті є визначення особливостей сучасної методології військово-педагогічних досліджень у вищому військовому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. За визначенням С.У. Гончаренка, педагогічне дослідження є «процесом і результатом наукової діяльності, спрямовані на одержання нових знань про закономірності процесу навчання, виховання і розвитку особистості, про структуру, теорію, методику і технологію організації навчально-виховного процесу, його зміст, принципи, організаційні методи і прийоми» [3, с. 23].

Погоджуємося з вітчизняними дослідниками, які розглядають методологію «як учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів; як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці. У процесі пізнання методологія розробляє стратегію пізнавальної і практичної діяльності і виконує такі функції: – визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ; – передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета; – забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; – допомагає введенню нової інформації; – забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; – створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання» [4, с. 12].

Відомо, що військова освіта виконує послідовні завдання, які складаються із завдань окремих навчальних дисциплін. Тому методологія військово-педагогічних наукових досліджень, з одного боку, складається із методів, що відтворюють шляхи вивчення й опанування складними педагогічними процесами у військовому середовищі. Тобто методологія тлумачиться як складова педагогічної науки. Водночас, як навчальна дисципліна, наприклад навчальні дисципліни «Основи наукової комунікації», «Психологічне забезпечення освітнього процесу», «Актуальні проблеми військової педагогіки», «Організація наукової діяльності в галузі», «Інформаційні технології в наукових дослідженнях» є складовою військово-педагогічної освіти.

Так, щодо навчальної дисципліни «Інформаційні технології в наукових дослідженнях», її метою є формування системи знань з теорії і практики застосування інформаційних технологій в наукових дослідженнях, методики їх застосування для вирішення проблем охорони державного кордону. Завданнями навчальної дисципліни є такі:

1. Надання здобувачам освіти знань про сучасні інформаційні технології та системи, ознайомлення їх з типологією, класифікацію, структурою та архітектурою інформаційних систем, основними типами інформаційних систем та видів інформаційних технологій, що використовуються в науково-дослідній діяльності, вивчення основ використання автоматизованих інформаційних систем у наукових дослідженнях, оперування сучасними пошуковими системами та базами даних наукової інформації різних типів.

2. Розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, вироблення основних практичних навиків й умінь застосування інформаційних технологій і систем в процесі наукових досліджень.

3. Розвиток здатності здобувачів освіти до творчого пошуку напрямів та резервів удосконалення процесу охорони державного кордону за рахунок впровадження результатів наукових досліджень.

Здобувач освіти, який успішно завершив навчання, повинен знати: історію, роль і стан інформаційних систем, технологій і мереж; функції, структуру, класифікацію інформаційних систем; технології проектування і розробки інформаційних систем; архітектуру корпоративних інформаційних систем; технічні та програмні засоби побудови інформаційних систем; технології функціонування інформаційних систем; основи застосування інформаційних систем в охороні державного кордону; інформаційні технології; інформаційно-аналітичні системи; інтелектуальні інформаційні системи та інтелектуальні системи оброблення даних; системи підтримки прийняття рішень; автоматизовані системи пошуку та зберігання інформації.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми військової педагогіки» є глибоке засвоєння та розуміння здобувачами освіти уявлень щодо розкриття змісту педагогічної діяльності офіцера в підрозділі, опанування

педагогічним інструментарієм роботи з персоналом прикордонних підрозділів органів охорони державного кордону, вивчення загальних положень предмета, завдань та методів дослідження особистості та військового колективу в цілому, педагогічного аналізу прикордонної діяльності офіцера в підрозділах органів охорони державного кордону, теоретичних і методичних основ військової педагогіки, особливостей впровадження сучасних особистісно-орієнтованих технологій навчання і виховання персоналу. Забезпечення здобувачів освіти знаннями основ вдосконалення професійної педагогічної майстерності, навичками і вміннями навчальної і виховної роботи.

Основними завданнями курсу є ознайомлення здобувачів освіти з:

історичними аспектами розвитку військово-педагогічної теорії та практики в історії людства та українського суспільства;

сучасними військовими психолого-педагогічними підходами до організації та проведення військово-педагогічного процесу;

сучасною концептуальною моделлю військово-педагогічного процесу та обґрунтування його складових;

структурними та функціональними компонентами цієї моделі;

особистісним аспектом військово-педагогічного процесу та психолого-педагогічним аспектом формування суб'єкт-суб'єктних взаємин у ньому;

методичними основами навчально-виховної роботи офіцерів (сержантів);

порівняльними характеристиками військово-педагогічних систем армій провідних країн світу.

Метою курсу «Психологічне забезпечення освітнього процесу» є надання здобувачам освіти цілісної системи психолого-педагогічних знань, умінь і навичок з методології і методів професійної орієнтації, професійного психологічного відбору та формування в них базових знань, умінь і навичок із здійснення психологічного забезпечення; розвиток у здобувачів освіти здатності успішно застосовувати набуті знання та уміння у повсякденній та професійній практиці при розв'язанні педагогічних ситуацій, пов'язаних з навчанням, вихованням та іншими аспектами роботи з персоналом; оволодіння сучасними методиками викладання дисциплін у вищій військовій школі, методикою розроблення методичних матеріалів до викладання; формування вмінь щодо проведення усіх форм занять і контролю результатів навчання; розвиток здатності до самоосвіти та саморозвитку.

Завданням вивчення навчальної дисципліни є розвиток навичок володіння сучасними прийомами та методами діагностики придатності до певного виду професійної діяльності та проведення психологічного аналізу професійної діяльності за спеціальностями.

Результати навчання з дисципліни передбачають, що здобувач освіти, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен знати: основні проблеми та завдання профорієнтації як галузі психологічного знання; загальні психологічні засади профорієнтації та самореалізації особистості; основні підходи, напрями та етапи профорієнтації; загальнопсихологічні основи професійного відбору.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Основи наукової комунікації» є формування у здобувачів освіти професійних компетентностей, які у подальшому забезпечать належну комунікацію у різних форматах та комунікаційних середовищах, у яких вони можуть презентувати результати наукових досліджень.

Основне завдання навчальної дисципліни – сформувати у здобувачів освіти комунікативні уміння відповідно до структури, умов та вимог комунікаційних середовищ наукової діяльності; забезпечити володіння навичками укладання наукових текстів;

сформувати вміння ефективної презентації результатів наукових досліджень, комунікативно виправданого використання засобів мови з дотриманням наукового стилю.

Здобувач освіти, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен знати: особливості наукової комунікації, її формати у різних комунікаційних середовищах; історію становлення та розвитку наукових комунікацій; основні поняття наукової комунікації, способи (канали) та форми передачі (обміну) наукової інформації; специфіку наукового тексту та його основні структурні елементи; жанри наукової комунікації та їх комунікативні особливості; науковий статус комуніканта (адресанта), його роль у наукових зв'язках; види і форми наукових публікацій; принципи опрацювання наукової інформації у кваліфікаційному дослідженні.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Організація наукової діяльності в галузі» є надання здобувачам освіти системи знань з проблематики планування, організації, виконання та реалізації наукових досліджень у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах.

Завданням навчальної дисципліни є вивчення основних понять, положень і термінів наукознавства, питань організації, проведення та реалізації результатів наукових досліджень, основних вимог до підготовки та захисту дисертацій, питань організаційно-управлінської діяльності в галузі науки.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі освіти повинні знати: завдання військово-педагогічної науки на підставі законодавчих нормативно-правових актів та відомчих документів; основні керівні документи, що регламентують організацію і проведення наукової роботи; основні етапи планування і виконання науково-дослідних робіт; вимоги до реалізації результатів наукових досліджень; основні види забезпечення наукових досліджень і розробок та заходи щодо підвищення їх ефективності; - питання організаційно-управлінської діяльності в галузі науки.

Організовуючи дослідження, необхідно оптимально поєднувати з одного боку результати навчання за окремими освітніми компонентами, з іншого – комплекс методів з метою отримання різнобічних відомостей про певне педагогічне явище чи процес. Сучасні методологічні проблеми науки

розглядаються такими течіями філософії, як філософія науки, діалектичний матеріалізм, феноменологія, герменевтика, структуралізм тощо.

Сучасна методологія військово-педагогічних наукових досліджень передбачає сукупність та послідовність використання відібраних методів. «У вузькому розумінні метод визначається як сукупність визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання певного суб'єкта чи явища й практичної діяльності. Поширеними є такі методи військово-педагогічних досліджень, як спостереження, анкетування, вивчення документації, узагальнення незалежних характеристик, теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, висновки)» [3, с. 70].

З іншого боку, методологія виступає як сукупність основних філософських положень, які відображають первинні гносеологічні концепції формування й аналізу наукового знання. У цьому підкреслюється філософський характер розуміння методології.

У результаті аналізу наукової літератури [3, с. 69], вважаємо, що структурними компонентами методології військово-педагогічної науки є такі: «загальнонаукова методологія; фундаментальна або філософська методологія; спеціальна військово-педагогічна методологія» [3, с. 69]. Хоча така структура є досить умовною. Фундаментальна методологія є вищим рівнем, який визначає стратегію пізнання дійсності й формує світогляд дослідника. В її основу покладено діалектичний метод. Для з'ясування особливостей методології сучасних військово-педагогічних наукових досліджень слушною є думка, що «діалектика як інструмент пізнання природи, суспільства й мислення дає змогу обґрунтувати процеси диференціацій та інтеграцій, їх суперечливість або причинно-наслідкову обумовленість, об'єктивність висновків, адже факти й досвід є джерелом пізнання, а практика – критерієм істинності теорії» [4]. Ми поділяємо думку, що завдяки діалектичному методу, суть якого полягає в тому, що «всі явища мають свій початок та кінець (виникають, розвиваються і зникають), що усі вони взаємообумовлені і перебувають в безперервному русі, є можливість, з точки зору матеріалізму, розглядати таке складне суспільне явище, як взаємовідносини у військовому освітньому середовищі, для яких притаманним є постійний розвиток» [5].

Загальнонаукова методологія знаходить свої застосування в більшості галузей знань, зокрема у військовій педагогіці, оскільки її наукові відкриття характеризуються не лише предметним, але й методологічним змістом.

Базою спеціальної методології є специфічні методи конкретної науки. Так, загальнонаукова методологія використовує історичний, порівняльний методи. Застосовуючи ці методи у сфері військової педагогіки, ми вдаємося до застосування історико-педагогічного методу та компаративістики (специфічних методів військово-педагогічної науки).

Методологія військово-педагогічних наукових досліджень передбачає проходження таких етапів: визначення проблеми дослідження, теми, об'єкта,

предмета, мети, завдань, гіпотези (положень, що виносяться здобувачем освіти на захист). На кожному з етапів використовують відповідні методи військово-педагогічних досліджень. Як засвідчує практичний досвід, для досягнення ефективності військово-педагогічного дослідження використовується комплексне поєднання методів. Причому комбінуються та поєднуються методи фундаментальної, загальнонаукової і спеціальної методології. Методологія не виключає організаційну складову процесу дослідження, а саме належне оформлення списку використаних джерел, таблиць, схем, рисунків, графіків тощо, формування додатків.

Водночас, ведучи мову про особливості методології військово-педагогічних наукових досліджень у вищому військовому навчальному закладі, слід згадати, що вона залежить від призначення цих досліджень з точки зору їх наукової цінності та актуальності для прикордонного відомства, яке зазнає суспільно-політичних впливів, є залежним від змісту освітнього процесу та його організаційних аспектів. Саме тому сучасна методологія військово-педагогічних наукових досліджень має бути гнучкою та мобільною, здатною реагувати на вимоги часу. У зв'язку з цим зростає значення результатів військово-педагогічних досліджень, їх теоретичне та практичне значення.

Висновки. Отже, особливості сучасної методології військово-педагогічних досліджень у вищому військовому навчальному закладі зумовлені її залежністю від розвитку суспільних процесів, змісту освітніх компонентів професійних та наукових програм та результатів навчання, полягають не в тому, щоб лише забезпечити набуття певних знань, умінь і навичок здобувачем освіти, але й сприяти розвитку його наукового мислення, досягати успіху у військово-педагогічній діяльності. Детальне дослідження цих явищ може становити перспективу подальших наукових пошуків.

Література:

1. Мірошніченко В. І., Ганьба О.Б. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. Парадигма пізнання : гуманітарні питання. № 2 (13), 2016. С. 5–17.
2. Положення про вищі військові навчальні заклади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-p#Text>.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. К.- Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
4. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артющкіна, О.М. Рудь. Суми : СОПППО, 2015. 190 с.
5. Основи науково-дослідної роботи: навч. пос. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. К. : Вид-во Ліра-К, 2013. 336 с.
6. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. 2-ге вид. К. : Знання, 2007. – 317 с.
7. Петренко С. Методи наукового дослідження у сфері права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / С. Петренко. – Режим доступу : ndiiv.org.ua/ua/library/view-metody-naukovoho-doslidzhennja-v-sferi-prava-intelektualnojivlasnosti.html – Назва з екрана.

References:

1. Miroshnichenko V. I. & Hanba O.B. (2016) Osoblyvosti suchasnoi metodolohii pravovykh naukovykh doslidzhen [Features of modern methodology of legal research]. *Paradyhma piznannia : humanitarni pytannia*. 2 (13), 5–17. [in Ukrainian]
2. Polozhennia pro vyshchi viiskovi navchalni zaklady [Regulations on higher military educational institutions]. *base.garant.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-p#Text>. [in Ukrainian]
3. Honcharenko S.U. (2010) *Pedahohichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical research: Methodological advice for young scientists]. Kyiv: Vinnytsia : TOV firma «Planer». [in Ukrainian]
4. Chaichenko, N.N., Semenoh, O.M., Artiushkina, L.M., Rud, O.M. (2015) *Naukovo-pedahohichne doslidzhennia : navchalnyi posibnyk dlia mahistrantiv* [Scientific and pedagogical research] Sumy : SOIPPO [in Ukrainian]
5. Palekha, Yu. I. & Lemish, N. O. (2013) *Osnovy naukovo-doslidnoi roboty* [Fundamentals of research work] Kyiv: Vyd-vo Lira-K [in Ukrainian]
6. Stechenko D. M. (2007) *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Research methodology] Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]
7. Petrenko S. *Metody naukovooho doslidzhennia u sferi prava intelektualnoi vlasnosti* [Methods of scientific research in the field of intellectual property law] Retrieved from: ndiiv.org.ua/ua/library/view-metody-naukovoho-doslidzhennja-v-sferi-prava-intelektualnoji-vlasnosti.html [in Ukrainian]